

Divan-ı Hikmet'te Üslup Özelliği Olarak Zarf-Fiil Temelli Paralel Yapılar

Gerundium-Based Parallel Structures As a Stylistic Feature in Divan-ı Hikmet

DOI: 10.38155/ksbd.1607008

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
25/12/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
21/05/2025

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
24/06/2025

KARADENİZ SOSYAL
BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr., Hüseyin YILDIZ
Ordu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
turkbilimci@gmail.com
ORCID: [0000-0002-8055-7946](https://orcid.org/0000-0002-8055-7946)

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

*Yıldız, H. (2025). Divan-ı Hikmet'te üslup özelliği olarak zarf-fiil temelli paralel yapılar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (32), 224-249.

Öz

Türk dilinin önemli eserlerinden biri de Türkistan coğrafyasını baştan başa etkilemiş olan Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'idir. Saha bakımından Karahanlı Türkçesine, metin dili bakımından ise daha sonraki dönemlerine atfedilen ve çok sayıda nüshası bulunan eserin dili hakkında stilistik yönden dikkate değer incelemeler yapılmamıştır. Bu çalışmada bir üslup özelliği olarak paralelizm konusu zarf-fiil temelli yapılar esasında ele alınmıştır. Hayati Bice'nin neşri üzerinden yürütülen çalışmada zarf-fiilli yapılarda baskın olarak $\{-(X)p\}$ ekinin, birkaç örnekte de $\{-mAy\}$ ekinin paralel yapılar oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca bu yapıların büyük çoğunluğunun iki kanatlı, bir kısmının ise üç kanatlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın önemi literatürdeki çalışmalara nazaran Divan-ı Hikmet'in dini içerikli bir metin olması ve metindeki paralel yapılara zarf-fiiller yönünden bakılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Stilistik, Paralelizm, Divan-ı Hikmet, Zarf-fiiller, Paralel Yapılar.

Abstract

The Dīwān-i Hikmat by Aḥmad Yasawī stands as one of the most significant works in the history of the Turkic languages, exerting considerable influence across the Turkistan region. While the language of the text is historically and geographically situated within the Karakhanid Turkic linguistic sphere, it also exhibits features of subsequent linguistic developments and is preserved in numerous manuscript copies. Nevertheless, a comprehensive stylistic analysis of the work has yet to be undertaken. Based on Hayati Bice's edition, this study identifies the use of the suffix $\{-(X)p\}$, and in a limited number of cases, the suffix $\{-mAy\}$, in the formation of parallel structures within adverbial-verb constructions. Furthermore, it was observed that most of these structures are binary, with some extending to ternary forms. The significance of this study lies in its focus on the Dīwān-i Hikmat as a religious text and its targeted analysis of parallel structures in relation to adverbial verb usage.

Keywords: Stylistics, Parallelism, Divan-i Hikmet, Adverb-verbs, Pattern Structures.

Giriş

Türkiye’deki stilistik temelli dilbilimi çalışmalarının günden güne arttığı, bunlar arasında da en büyük payın paralel yapılar olduğu görülmektedir. Hemen hemen her dilde görülebilen bu paralel yapıların *İncil* (Polak 2006, Wendland 2024 vb.) *Kur’an* (Dror 2017, Abdulameer 2020) gibi dini metinlerde de yer aldığı, literatürde tespit edilmiştir. Türk dilinin tarihi ve çağdaş pek çok koluna yönelik paralelizm tespitlerinin yer aldığı makalelere¹ de literatür taramalarında rastlanabilmektedir.

Eski Türk dili metinlerinde sıklıkla görülen paralelizmin sonraki dönemlerde de sürdürülmesi, bu üslup özelliğinin yazarlarca benimsenmiş olmasından ileri gelmektedir. Yazıldığı dönem olarak Hakaniye Türkçesine dahil edilse de, eldeki yazmaları daha sonraki dönemlere ait olan *Divan-ı Hikmet* (DH) de paralelizme sık yer veren metinlerdendir. Hoca Ahmet Yesevî tarafından oluşturulan eser, geniş halk kitlelerine ulaşmayı hedefleyen dinî-tasavvufî bir eser olduğu için bu tür üslup özelliklerinin eserde bulunması hem kendisinden önceki dönem metinleriyle bağlarını güçlendirmekte, hem ezberlemeyi ve buna bağlı olarak yayılmayı kolaylaştırmakta, hem de meydana getirdiği ahenk sayesinde muhatapları daha kolay etkileyebilmektedir.

DH’deki paralelizm örneklerinin tamamı bir makalenin hacmini aşacak sayıdadır. Bir makale için tüm paralelizm örneklerini listelemenin de hacmi artırmak dışında bir yararı olacağı söylenemez. Ancak DH’deki tam paralelizm örneklerinin çokluğunun, dilin imkanları kadar dil kullanıcısının yeteneğini de gösteren önemli veriler arasında yer aldığı ifade edilmelidir. Bununla birlikte paralelizmin tüm türlerine, bazılarına oldukça sık, örnek bulunabildiğini belirtmekte de fayda vardır. Ayrıca paralelizm örneklerinde kısa ve öz ifadelerin bulunması, ilgili beyit ve dörtlükte işlenen konuların daha net anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Türk dilinin tarihi boyunca sıklıkla başvurulmuş paralel yapılar, *paralelizm*, *önceleme*, *yineleme* gibi formlarda kendini gösterebilmektedir. Genellikle çekim ekleri temelli olan bu paralelizm örneklerinde, fiilimsiler de zaman zaman rol oynayabilmektedir. Bu sebeple, önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada örneklem olarak seçilen ve dinî içerikli bir metin olan *Divan-ı Hikmet*’teki (DH) paralel yapılardan zarf-fiiller ele alınacaktır.

¹ Literatürde paralelizm konusuna odaklanan çalışmalar arasında Dilçin (2000 ve 2007), Üstünova (1998), Aslan (2010), Yıldız (2018), Yıldız-Yazıcı-Güler (2022) ve Yıldız (2025) sayılabilir. Dilçin 2000 ve Dilçin 2007 Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatı; Aslan 2010 Çağatay sahası Klasik Türk edebiyatı, Üstünova 1998 Anadolu sahası Eski Oğuz Türkçesi, Yıldız 2018 Orhun Türkçesi, Yazıcı 2021 Eski Türkçe, Yıldız-Yazıcı-Güler 2022 modern Türk edebiyatı ve Yıldız 2025 ise Azerbaycan sahası Eski Oğuz Türkçesi alanlarından seçilen metinler esasında paralelizm konusunu işlemişlerdir.

Divan-ı Hikmet üzerine yapılan metin neşri çalışmaları ya bir nüshadan hareketle ya da birkaç nüshanın derlenmesiyle oluşturulmuştur. Tek nüshadan hareketle yapılan çalışmalara Yusuf Azmun, Mehmet Mahur Tulum, Senbek Ütebekov'un çalışmaları örnek gösterilebilir. Kemal Eraslan çalışmasında Divan-ı Hikmet'in Türkiyat Enstitüsü yazmaları, no: 2497; Ahmed Caferoğlu nüshası; Emel Esin nüshası; Manchester, The John Rylands University Library no: 67; İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe yazmalar, no: 3898; Millet Ktp. Ali Emirî, Manzum, no: 16; Millet Ktp. Ali Emirî, Manzum, no: 17; Konya, Mevlânâ Müzesi, no.: 2583 ve Konya, Mevlânâ Müzesi, no: 2460 künyeli yazmaları ile Kazan (H. 1295), Taşkent (H. 1314) ve İstanbul (H. 1299) baskılarından faydalanarak seçtiği 70 hikmete yer vermektedir. Hayati Bice'nin Divan-ı Hikmet isimli metin çalışmasının temeli 1992'de Taşkent'te Kiril harfleri ile neşredilen *Divân-ı Hikmet* isimli eserdeki hikmetlerin 1904 Kazan baskısı ile kontrolününe dayanmakla beraber, Hicri 1318 tarihli Taşkent taş-basması Divân-ı Hikmet nüshasını, Kemal Eraslan'ın "Divân-ı Hikmetten Seçmeler" ile Nadirhan Hasan'ın "Yeni Bulunan Hikmetler" başlıklı kitaplarını da dikkate alarak, hacimli bir Divân-ı Hikmet külliyyatını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada örneklem metni olarak Hayati Bice tarafından hazırlanan *Divan-ı Hikmet* metni tercih edilmiştir. Bundaki temel sebep diğer nüshalara göre daha fazla hikmeti içeriyor olmasıdır. Bununla birlikte Bice'nin çalışmasında *bol-ub* / *bol-up* gibi bazı ikili okuma tercihleri tek biçimli hale getirilmiştir. Ayrıca çalışmada inceleme yöntemi olarak öncelikle paralellik gösteren ifadeler verilmiş, ardından bir tabloyla yapısal analiz gösterilmiştir. Sözelimi aşağıdaki örnek bu konuda bir fikir verebilir:

DH:2/12 hâlis bolup muhlis bolup lillah boldum

DH:8/3 zikrin aytıp yalguz bolup yalguz küydüm

K	İ	F-GGZ/1T
<i>hâlis bol-up muhlis bol-up</i>	<i>lillah</i>	<i>bol-</i>
<i>zikrin ayt-ıp yalguz bol-up</i>	<i>yalguz</i>	<i>küy-</i>
		<i>-DX-m</i>

Örnekte kalıp yapı (K) ilk sütunda yer almış, ikinci sütunda K sonrası gelen kelime türüne (İ) işaret edilmiş, son sütunda ise yine kelime türü (F) işaretlenerek, bu kelime türüne bağlı ortaklık gösteren ek yapıları (GGZ/1T) belirtilmiştir. Böylelikle kalıp yapının ardından yalın bir isim, onun ardından da görülen geçmiş zaman kipi birinci kişi çekimindeki fiillerin konumlanması gösterilmiştir.

Zarf-fiil eki temelli paralel yapılar

DH metni tarandığında zarf-fiil eki temelli 80 örnek veriye rastlanmaktadır. Bunların 76'sı iki kanatlı, 6'sı üç kanatlıdır. İki kanatlı yapıların 66'sı $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{(X)p\}$ kalıbında, 8'i $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{mAy\}$ kalıbında; üç kanatlı 6 veri ise $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $fiil^2-\{(X)p\}$ $+fiil^3-\{(X)p\}$ kalıbında yapılanmıştır.

$isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{(X)p\}$ kalıbındaki paralel yapılar

DH'de $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{(X)p\}$ kalıbında 66 veri tespit edilmekte olup, bunların 63'ünde bu kalıp ifadede sonra iki kelimenin, 4'ünde ise bir kelimenin geldiği görülmektedir. Genel itibariyle %92,6 oranla bu kalıp ifadede sonra iki kelimenin geldiği söylenebilir.

İlk kelimeye göre analizler

DH'de tespit edilen $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{(X)p\}$ (bundan sonra [K]) kalıbından sonra iki kelimenin geldiği 61 veri tespit edilmiştir. Bu verilerden 42'sinde isim 19'unda ise fiil türünden kelimeler ilk sıradadır. İlk sıradaki kelimelerin türüne göre bir sınıflandırma yapıldığında şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

[K]'den sonraki ilk kelimesi isim türünden olan veriler

DH'de kalıp ifadede sonra iki kelimenin geldiği 61 veriden 42'sinin ilk kelimesi isim türünden bir ifadede oluşmaktadır. İlk kelimesi isim olanlardan 21'inde isim türünden kelime herhangi bir ek almazken, kalan 21'inde çekim ekleri alabilmektedir.

[K] + [İ] + [F...] kullanımındaki veriler

DH'de tespit edilen $isim^1+fiil^1-\{(X)p\}$ $isim^2+fiil^2-\{(X)p\}$ kalıbından sonra yalnız halde bir isim gelen 21 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [İ] + [F-EMİR/2T-P]: Dört veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimeden sonra gelen fiiller, emir kipinin 2. teklik kişi çekimi pekiştirme ekini alarak kullanılmaktadır.

DH:11/14 elgin açıp dua eylep boyun suşıl

DH:137/3 yaşın döküp közün suvlap sadık bolgıl

DH:137/3 canıñ kıynap zakkum çaynap aşık bolgıl

DH:157/2 tünler katıp mihnet tartıp rahat korgıl

K	İ	F-EMİR/2T-P
<i>elgin aç-ıp dua eyle-p</i>	<i>boyun</i>	<i>sun-</i>
<i>yaşın dökü-p közü'n suvla-p</i>	<i>sadık</i>	<i>bol-</i>
<i>canıñ kıyna-p zakkum çayna-p</i>	<i>aşık</i>	<i>bol-</i>
<i>tünler kat-ıp mihnet tart-ıp</i>	<i>rahat</i>	<i>kor-</i>

-GXl

[K] + [İ] + [F-GGZ/1T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedden sonra gelen fiiller, görülen geçmiş zaman kipinin 1. teklik kişisinde çekimlenmiştir.

DH:2/12 hâlis bolup muhlis bolup lillah boldum

DH:8/3 zikrin aytıp yalguz bolup yalguz küydüm

K	İ	F-GGZ/1T
<i>hâlis bol-up muhlis bol-up</i>	<i>lillah</i>	<i>bol-</i>
<i>zikrin ayt-ıp yalguz bol-up</i>	<i>yalguz</i>	<i>küy-</i>

-DX-m

[K] + [İ] + [F-GGZ/3T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedden sonra gelen fiiller, görülen geçmiş zaman kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:3/4 başın urup kol kavşurup tazim kıldı

DH:157/43 bagrı küyüp yaşın töküp köp yıgladı

K	İ	F-GGZ/3T
<i>başın ur-up kol kavşur-up</i>	<i>tazim</i>	<i>kıl-</i>
<i>bagrı küy-üp yaşın tök-üp</i>	<i>köp</i>	<i>yıgla-</i>

-DX

[K] + [İ] + [F-GEN/3T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedden sonra gelen fiiller, geniş zaman kipinin 3. teklik kişi çekiminde kullanılmaktadır.

DH:137/1 içi yarup taşı küyüb biryân bolur

DH:17/4 aklıñ alıp bihüş kılıp hayrân kılur

K	İ	F-GEN/3T
<i>ichi yaru-p taşı küy-üp</i>	<i>biryân</i>	<i>bol-</i>
<i>aklıñ al-ıp bihüş kıl-ıp</i>	<i>hayrân</i>	<i>kıl-</i>

-(X)r

[K] + [İ] + [F-ŞART/1T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiiller, şart kipinin 1. teklik kişisinde çekimlenmektedir.

DH:56/7 zikrin aytıp zâkir bolup "rabbi" desem

DH:68/3 candın keçip, maldın keçip garib bolsam

K	İ	F-ŞART/1T
<i>zikrin ayt-ıp zâkir bol-up</i>	<i>rabbi</i>	<i>de-</i>
<i>candın keç-ip, maldın keç-ip</i>	<i>garib</i>	<i>bol-</i>
		<i>-sA-m</i>

[K] + [İ] + [F-ŞART/3T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiiller, şart kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:79/10 kur'an okup hak'dın korkup zar iñrese

DH:102/7 na'ra tartıp feryâd etip vird eylese

K	İ	F-ŞART/3T
<i>kur'an oku-p hak'dın kork-up</i>	<i>zar</i>	<i>iñre-</i>
<i>na'ra tart-ıp feryâd et-ip</i>	<i>vird</i>	<i>eyle-</i>
		<i>-sA</i>

[K] + [İ] + [F-SF]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiiller, {-GAN} sıfat-fiil ekini almaktadır.

DH:113/5 ruze tutup namaz okup tevbe kılğan

DH:126/3 köksin teşip çarzarb urup nale kılğan

K	İ	F-SF
<i>ruze tut-up namaz oku-p</i>	<i>tevbe</i>	<i>kıl-</i>
<i>köksin teş-ip çarzarb ur-up</i>	<i>nale</i>	<i>-GAN</i>

[K] + [İ] + [İKİ]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra isim türünden bir ikileme yer almaktadır.

DH:12/16 namaz okup ruze tutup her subh u şam

DH:181/5 ruze tutup namaz okup her subh u şam

K	İ	İKİ
<i>namaz oku-p ruze tut-up</i>	<i>her</i>	<i>subh u şam</i>

ruze tut-up namaz oku-p

Birer verisi bulunan diğer üç kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:9/5 *bagrıñ pişip öpkeñ teşip yürek dağla*

DH:123/5 *candın keçip mihnet tartıp sādık bolsañ*

DH:198/1 *cennet kirip didar körüp ayş u rahat*

K	Y		
<i>bagrıñ piş-ip öpkeñ teş-ip</i>	[İ] + [F-EMİR/2T]	<i>yürek</i>	<i>dağla</i>
<i>candın keç-ip mihnet tart-ıp</i>	[İ] + [F-ŞART/2T]	<i>sādık</i>	<i>bol-sA-η</i>
<i>cennet kir-ip didar kör-üp</i>	[İKİ]	<i>ayş u</i>	<i>rahat</i>

[K] + [İ...] + [...] kullanımındaki veriler

DH'de tespit edilen İSİM¹+FİİL¹-{(X)p} İSİM²+FİİL²-{(X)p} kalıbından sonra çekim eki alan bir isim gelen 21 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [İ+iYE/3T+YÜK] + [F-...]: Dört veride kalıp ifadeden sonra gelen isim türünde bir kelime iyelik 3. teklik kişi + yükleme hali eklerini almakta, ondan sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır.

DH:15/6 *seher turup çarzarb urup közin oydu*

DH:17/5 *aklım alıp bihüş kılıp ışkın saldı*

DH:17/7 *çöller kezip halkdın bezip ışkın sorgıl*

DH:157/24 *uruş kılıp gaziye bolup başın alsam*

K	İ	iYE/3T+YÜK	F-...
<i>seher tur-up çarzarb ur-up</i>	<i>köz</i>		<i>oydu</i>
<i>aklım al-ıp bihüş kıl-ıp</i>	<i>ışk</i>		<i>saldı</i>
<i>çöller kez-ip halkdın bez-ip</i>	<i>ışk</i>	<i>+(s)I+n</i>	<i>sorgıl</i>
<i>çöller kez-ip halkdın bez-ip</i>	<i>baş</i>		<i>alsam</i>

[K] + [İ+iYE/1T] + [F-GGZ/1T]: Dört veride kalıp ifadeden sonra gelen isim türünde bir kelime iyelik 1. teklik kişi ekini almakta, ondan sonra gelen fiil de görülen geçmiş zamanın 1. teklik kişisinde çekimlenmektedir. Burada DH:2/13'teki veri ile DH:151/3'teki verinin aynı olması ayrıca dikkat çekmektedir.

- DH:2/13 razı aytıp Hakka bakıp yaşım töktüm
 DH:3/6 zikrin aytıp hâzır turup kögsüm teştım
 DH:7/2 taglar çıkıp tâat kılıp közüm oydim
 DH:151/3 razım aytıp Hakka bakıp yaşım töktüm

K	İ	İYE/1T	F	GGZ/1T
<i>razı ayt-ıp hakka bak-ıp</i>				
<i>razım ayt-ıp hakka bak-ıp</i>	<i>yaş</i>		<i>tök-</i>	
<i>zikrin ayt-ıp hâzır tur-up</i>	<i>kög(ü)s</i>	<i>+(X)m</i>	<i>teş-</i>	<i>-DX-m</i>
<i>taglar çık-ıp tâat kıl-ıp</i>	<i>köz</i>		<i>oy-</i>	

[K] + [İ+ÇIK] + [F-...]: Üç veride kalıp ifadedden sonra gelen isim türünde bir kelime çıkma hali ekini almakta, ondan sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır. Burada üç verinin de *candın öt-(mek)* deyiimiyle sonlanması ayrıca dikkat çekmektedir.

- DH:13/2 şeydā bolup resvā bolup cāndın öttim
 DH:95/7 zākir bolup şākir bolup candın ötseñ
 DH:95/18 zāri kılıb fena bolup candın ötgil

K	İ	ÇIK	F-	...
<i>şeydā bol-up resvā bol-up</i>				<i>-DX-m</i>
<i>zākir bol-up şākir bol-up</i>	<i>cān</i>	<i>+DXn</i>	<i>öt-</i>	<i>-sA-ŋ</i>
<i>zāri kıl-ıp fena bol-up</i>				<i>-GXl</i>

[K] + [İ+İYE/2T] + [F-...]: İki veride kalıp ifadedden sonra gelen isim türünde bir kelime iyelik 2. teklik kişi ekini almakta, sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır. Burada verilerin *beliñ bagla-(mak)* deyiimiyle sonlanması ayrıca dikkat çekmektedir.

- DH:11/15 yaşıñ saçıp meñe sıgnıp belıñ bagla
 DH:159/6 candın keçip maldın keçip belıñ bağla

K	İ	İYE/2T	F-	...
<i>yaşıñ saçıp meñe sıg(ı)n-ıp</i>				
<i>candın keç-ıp maldın keç-ıp</i>	<i>bel</i>	<i>+(I)ŋ</i>	<i>bagla</i>	<i>Ø</i>

[K] + [İ+İYE/3T+YÜK] + [F-...]: İki veride kalıp ifadedden sonra gelen isim türünde bir kelime iyelik 3. teklik kişi + yükleme hali eklerini almakta, ondan sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır.

DH:20/3 yaşın saçıp kögsin açıp yüzün sürüp

DH:118/1 canın kıynap yaşın akıp huşın ketip

K	İ	İYE/3T	F-	ZF
<i>yaşın saç-ıp kögsin aç-ıp</i>	<i>yüz</i>		<i>sür-</i>	
		+I+n		-(X)p
<i>canın kıyna-p yaşın ak-ıp</i>	<i>huş</i>		<i>ket-</i>	

[K] + [İ+YÖN] + [F-...]: İki veride kalıp ifadedden sonra gelen isim türünde bir kelime yönelme hali ekini almakta, ondan sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır. Burada iki verinin de hem *yolga kir-(mek)* deyimıyla sonlanması hem de bu deyimden önce *ihlas kıl-(mak)* birleşik fiiline yer vermesi ayrıca dikkat çekmektedir.

DH:178/12 hikmet okup ihlas kılıp yolga kirgen

DH:202/2 talip bolup ihlas kılıp yolga kirsem

K	İ	YÖN	F-	...
<i>hikmet oku-p ihlas kıl-ıp</i>				-GAn
	<i>yol</i>	+GA	<i>kir-</i>	
<i>talip bol-up ihlas kıl-ıp</i>				-sA-m

[K] + [İ+YÜK] + [F-...]: İki veride kalıp ifadedden sonra gelen isim türünde bir kelime yükleme hali ekini almakta, ondan sonra da fiil köklü bir kelime kullanılmaktadır. Burada iki verinin de ilk beş kelimesinin aynı olması ayrıca dikkat çekmektedir.

DH:13/2 zâkir bolup şâkir bolup haknı taptım

DH:95/6 zâkir bolup şâkir bolup hakk'nı süygil

K	İ	YÜK	F-	...
			<i>tap-</i>	-DX-m
<i>zâkir bol-up şâkir bol-up</i>	<i>hak</i>	+nı		
			<i>süy-</i>	-GXl

Birer verisi bulunan diğer iki kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:190/3 bulut kükrep yer tebrenip taglar kaçgay

DH:87/1 yâdın aytıp bagrı pişip içi küyse

K	Y		
<i>bulut kükre-p yer tebren-ip</i>	[İ+ÇOK] + [F-...]	<i>tag+lAr</i>	<i>kaç-GAy</i>
<i>yādın ayt-ıp bagrı piş-ip</i>	[İ+İYE/3T] + [F-...]	<i>iç+I</i>	<i>küy-sA</i>

[K]'den sonraki ilk kelimesi fiil türünden olan veriler

DH'de kalıp ifadeden sonra iki kelimenin geldiği 61 veriden 19'unun ilk kelimesi fiil türünden bir ifadeden oluşmaktadır. Bu gruptaki 19 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [F-GGZ/1T] + [İ]: Sekiz veride kalıp ifadeden sonra gelen fiil görülen geçmiş zaman kipinin 1. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir. Burada tüm verilerin farklı hikmetlerde yer almasına rağmen *mena* edatıyla sonlanması ayrıca dikkat çekmektedir.

DH:1/7	boyun tavlap deryā bolup taşım mena
DH:2/9	yaşım saçıp muztar bolup turdım mena
DH:2/10	leğır tugup belin basıp yançım mena
DH:14/1	bagrım küyüp candın toyup öldüm mena
DH:14/5	canan izlep fena bolup keldim mena
DH:14/11	uluş istep düta bolup keldim mena
DH:14/15	yolnı izlep geda bolup keldim mena
DH:15/1	zikrin aytıp zari kılıp yürdüm mena

K	F-	GGZ/1T	İ
<i>boyun tavla-p deryā bol-up</i>	<i>taş-</i>		
<i>yaşım saç-ıp muztar bol-up</i>	<i>tur-</i>		
<i>leğır tug-up belin bas-ıp</i>	<i>yanç-</i>		
<i>bagrım küy-üp candın toy-up</i>	<i>öl-</i>		
<i>canan izle-p fena bol-up</i>		<i>-DX-m</i>	<i>mena</i>
<i>uluş iste-p düta bol-up</i>	<i>kel-</i>		
<i>yolnı izle-p geda bol-up</i>			
<i>zikrin ayt-ıp zari kıl-ıp</i>	<i>yür-</i>		

[K] + [F-SF] + [F...]: Üç veride kalıp ifadeden sonra gelen fiil sıfat-fiil eki almakta, ondan sonra da yine fiil türünde bir kelime gelmektedir.

DH:102/8 yaşın alıp güvâh kılıp yürür bolgay

DH:102/10 feryâd etip gavgâ kılıp yürür bolgay

DH:108/3 şeydâ bolup anı izlep yürer imiş

K	F-	SF	F-	...
<i>yaşın al-ıp güvâh kıl-ıp</i>			<i>bol-</i>	<i>-GAy</i>
<i>feryâd et-ıp gavgâ kıl-ıp</i>	<i>yürü-</i>	<i>-(X)r</i>		
<i>şeydâ bol-up anı izle-p</i>			<i>i-</i>	<i>-mXş</i>

[K] + [F-GEN/3T] + [İ]: Üç veride kalıp ifadeden sonra gelen fiil geniş zaman kipinin 3. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir.

DH:59/3 bagrı pişip yaşı akıp kılur efgân

DH:78/5 nurın körüp ta'zim kılıp kuçar dostlar

DH:102/6 na'ra urup feryâd etip kılur efgân

K	F-	GEN/3T	İ
<i>bagrı piş-ıp yaşı ak-ıp</i>	<i>kıl-</i>		<i>efgân</i>
<i>na'ra ur-up feryâd et-ıp</i>		<i>-(X)r</i>	
<i>nurın kör-üp ta'zim kıl-ıp</i>	<i>kuç-</i>		<i>dost+lAr</i>

[K] + [F-ŞART/3T] + [İ]: İki veride kalıp ifadeden sonra gelen fiil şart kipinin 3. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir.

DH:121/2 Başın yarıp kanga boyap kılsa sitemler

DH:198/5 Hikmet okup talip bolup yetse sözge

K	F-	ŞART/3T	İ...
<i>başın yar-ıp kanga boya-p</i>	<i>kıl-</i>		<i>sitem+lAr</i>
<i>hikmet oku-p talip bol-up</i>	<i>yet-</i>	<i>-sA</i>	<i>söz+GA</i>

Birer verisi bulunan diğer üç kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:66/5 derdiñ tartıp hamdıñ aytıp açılıp barsam

DH:170/3 hazır bolup tevbe kılıp yürüñ dostlar

DH:47/5 tendin ötüp dildin ötüp ortadı can

K

Y

derdiñ tart-ıp hamdıñ ayt-ıp [F-ZF] + [F-...] *açıl-(X)p* *bar-sA-m*

hazır bol-up tevbe kıl-ıp [F-EMİR/2ÇK] + [İ+...] *yürü-ñ* *dost+lAr*

tendin öt-üp dildin öt-üp [F-GGZ/3T] + [İ] *orta-DX* *can*

İkinci kelimeye göre analizler

DH'de tespit edilen $isim^1 + Fiil^1 - \{-(X)p\}$ $isim^2 + Fiil^2 - \{-(X)p\}$ (bundan sonra [K]) kalıbından sonra iki kelimenin geldiği 61 veri tespit edilmiştir. Bu verilerden 43'ünde ikinci kelime fiil türünden, 18'inde ise isim türündedir. İkinci sıradaki kelimelerin türüne göre bir sınıflandırma yapıldığında şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

[K] bulunan satırdaki son kelimesi isim türünden olan veriler

DH'de kalıp ifadedden sonra iki kelimenin geldiği 61 veriden 18'inin ikinci kelimesi isim türünden bir ifadedden oluşmaktadır. Bunlardan 14'ünde isim türünden kelime herhangi bir ek almazken, kalan 4'ünde çekim ekleri alabilmektedir.

[K] + [...] + [İ] kullanımındaki veriler

DH'de tespit edilen $isim^1 + Fiil^1 - \{-(X)p\}$ $isim^2 + Fiil^2 - \{-(X)p\}$ kalıbının olduğu dizede son kelimesi yalın halde bir isim olan 14 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [F-GGZ/1T] + [İ]: Sekiz veride kalıp ifadedden sonra gelen fiil görülen geçmiş zamanın 1. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir.

DH:1/7 boyun tavlup deryâ bolup taşım mena

DH:2/9 yaşım saçıp muztar bolup turdım mena

DH:2/10 leğır tugup belin basıp yançım mena

DH:14/1 bagrım küyüp candın toyup öldüm mena

DH:14/5 canan izlep fena bolup keldim mena

DH:14/11 uluş istep düta bolup keldim mena

DH:14/15 yolnı izlep geda bolup keldim mena

DH:15/1 zikrin aytıp zari kılıp yürdüm mena

K	F-	GGZ/1T	İ
<i>boyun tavla-p deryā bol-up</i>	<i>taş-</i>		
<i>yaşım saç-ıp muztar bol-up</i>	<i>tur-</i>		
<i>leğır tug-up belin bas-ıp</i>	<i>yanç-</i>		
<i>bagrım küy-üp candın toy-up</i>	<i>öl-</i>		
<i>canan izle-p fena bol-up</i>		-DX-m	mena
<i>uluş iste-p düta bol-up</i>	<i>kel-</i>		
<i>yolmı izle-p geda bol-up</i>			
<i>zikrin ayt-ıp zari kıl-ıp</i>	<i>yür-</i>		

[K] + [F-GEN/3T] + [İ]: İki veride kalıp ifadedden sonra gelen fiil geniş zamanın 3. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir.

DH:59/3 bagrı pişip yaşı akıp kılur efgān

DH:102/6 na'ra urup feryād etip kılur efgān

K	F-	GEN/3T	İ
<i>bagrı piş-ıp yaşı ak-ıp</i>			
<i>na'ra ur-up feryād et-ıp</i>	<i>kıl-</i>	-(X)r	efgān

[K] + [İ] + [İ (iki)]: İki veride kalıp ifadedden sonra isim türünde bir kelime, ondan sonra da yine ikileme oluşturacak şekilde iki isim gelmektedir.

DH:12/16 namaz okup ruze tutup her subh u şam

DH:181/5 ruze tutup namaz okup her subh u şam

K	İ	iki
<i>namaz oku-p ruze tut-up</i>		
<i>ruze tut-up namaz oku-p</i>	<i>her</i>	<i>subh u şam</i>

[K] + [F-GGZ/3T] + [İ]: Bir veride kalıp ifadedden sonra gelen fiil görülen geçmiş zamanın 3. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir.

DH:47/5 tendin ötüp dildin ötüp ortadı can

K	F-	GGZ/3T	İ
<i>tendin öt-üp dildin öt-üp</i>	<i>orta-</i>	<i>-DX</i>	<i>cān</i>

[K] + [İ (İKİ)]: Bir veride kalıp ifadeden sonra ikileme oluşturacak şekilde iki isim gelmektedir.

DH:198/1 cennet kirip didar körüp ayş u rahat

K	İKİ
<i>cennet kirip didar körüp</i>	<i>ayş u rahat</i>

[K] + [...] + [İ...] kullanımındaki veriler

DH'de tespit edilen $isim^1 + Fiil^1 - \{-(X)p\}$ $isim^2 + Fiil^2 - \{-(X)p\}$ kalıbının olduğu dizelerde son kelimesi çekim eki almış bir isim olan 4 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [F-...] + [İ+ÇOK]: Üç veride kalıp ifade + çekimli fiilden sonra isim türünde bir kelime çokluk eki almaktadır.

DH:78/5 nurın körüp ta'zim kılıp kuçar dostlar

DH:170/3 hazır bolup tevbe kılıp yürüñ dostlar

DH:121/2 başın yarıp kanga boyap kılsa sitemler

K	F	...	İ	ÇOK
<i>nurın kör-üp ta'zim kıl-ıp</i>	<i>kuç-</i>	<i>-(X)r</i>		
<i>hazır bol-up tevbe kıl-ıp</i>	<i>yürü-</i>	<i>-(X)ñ</i>	<i>dost</i>	
<i>başın yar-ıp kanga boya-p</i>	<i>kıl-</i>	<i>-sA</i>	<i>sitem</i>	<i>+lAr</i>

Diğer tek verilik kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:198/5 hikmet okup talip bolup yetse sözge

K	Y
<i>hikmet okup talip bolup</i>	<i>[F-...] + [İ+YÖN] yet-sA söz+GA</i>

[K] bulunan satırdaki son kelimesi fiil türünden olan veriler

DH'de kalıp ifadeden sonra iki kelimenin geldiği 61 veriden 43'ünün ikinci kelimesi fiil türünden bir ifadeden oluşmaktadır. Bu gruptaki verilere dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [İ...] + [F-GGZ/1T]: Sekiz veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil görülen geçmiş zamanın 1. teklik kişi çekimindedir.

DH:2/13	razı aytıp Hakka bakıp yaşım töktüm
DH:151/3	razım aytıp Hakka bakıp yaşım töktüm
DH:3/6	zıkrın aytıp hâzır turup kögsüm teştım
DH:7/2	taglar çıkıp tâat kılıp közüm oydim
DH:2/12	hâlis bolup muhlis bolup lillah boldum
DH:8/3	zıkrın aytıp yalguz bolup yalguz küydüm
DH:13/2	zâkir bolup şâkir bolup Haknı taptım
DH:13/2	şeydâ bolup resvâ bolup cândın öttim

K	İ	...	F	GGZ/1T
<i>razı ayt-ıp hakka bak-ıp</i>	<i>yaş</i>		<i>tök-</i>	
<i>razım ayt-ıp hakka bak-ıp</i>		<i>+(X)m</i>		<i>-DX-m</i>
<i>zıkrın ayt-ıp hâzır tur-up</i>	<i>kög(ü)s</i>		<i>teş-</i>	
<i>taglar çık-ıp tâat kıl-ıp</i>	<i>köz</i>		<i>oy-</i>	
<i>hâlis bol-up muhlis bol-up</i>	<i>lillah</i>		<i>bol-</i>	
<i>zıkrın ayt-ıp yalguz bol-up</i>	<i>yalguz</i>		<i>küy-</i>	
<i>zâkir bol-up şâkir bol-up</i>	<i>hak</i>	<i>+nI</i>	<i>tap-</i>	
<i>şeydâ bol-up resvâ bol-up</i>	<i>cân</i>	<i>+DXn</i>	<i>öt-</i>	

[K] + [İ...] + [F-EMİR/2T-P]: Yedi veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil emir kipinin 2. teklik kişi çekiminde pekiştirme eki almıştır.

DH:11/14	elgin açıp dua eylep boyun suñıl
DH:17/7	çöller kezıp halkdın bezip ışkın sorgıl
DH:95/6	zâkir bolup şâkir bolup hakk'nı süygil
DH:95/18	zâri kılıp fena bolup candın ötgil
DH:137/3	yaşın döküp közüñ suvlap sadık bolgıl
DH:137/3	canıñ kıynap zakkum çaynap aşık bolgıl

DH:157/2 tünler katıp mihnet tartıp rahat korgıl

K	İ	F-	EMİR/2T-P
<i>elgin aç-ıp dua eyle-p</i>	<i>boyun</i>	<i>sun-</i>	
<i>çöller kez-ip halkdın bez-ip</i>	<i>ışkın</i>	<i>sor-</i>	
<i>zākir bol-up şākir bol-up</i>	<i>haknı</i>	<i>süy-</i>	
<i>zāri kıl-ıp fena bol-up</i>	<i>cāndın</i>	<i>öt-</i>	<i>-GXl</i>
<i>yaşın dökü-p közün suvla-p</i>	<i>sadık</i>	<i>bol-</i>	
<i>canıñ kıyna-p zakkum çayna-p</i>	<i>aşık</i>		
<i>tünler kat-ıp mihnet tart-ıp</i>	<i>rahat</i>	<i>kor-</i>	

[K] + [İ...] + [F-ŞART/1T]: Beş veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, şart kipinin 1. teklik kişi çekimindedir.

DH:56/7 zikrin aytıp zākir bolup "rabbi" desem

DH:66/5 derdiñ tartıp hamdıñ aytıp açılıp barsam

DH:68/3 candın keçip, maldın keçip garib bolsam

DH:157/24 uruş kılıp gazi bolup başın alsam

DH:202/2 talip bolup ihlas kılıp yolga kirsem

K	İ	F-	ŞART/1T
<i>zikrin aytıp zākir bolup</i>	<i>rabbi</i>	<i>de-</i>	
<i>derdiñ tartıp hamdıñ aytıp</i>	<i>açılıp</i>	<i>bar-</i>	
<i>candın keçip, maldın keçip</i>	<i>garip</i>	<i>bol-</i>	<i>-sA-m</i>
<i>uruş kılıp gazi bolup</i>	<i>başın</i>	<i>al-</i>	
<i>talip bolup ihlas kılıp</i>	<i>yolga</i>	<i>kir-</i>	

[K] + [İ...] + [F-GGZ/3T]: Dört veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, görülen geçmiş zaman kipinin 3. teklik kişi çekiminde kullanılmaktadır.

DH:3/4 başın urup kol kavşurup tazim kıldı

DH:15/6 seher turup çarzarb urup közin oydu

DH:17/5 aklım alıp bihüş kılıp ışkın saldı

DH:157/43 bagrı küyüp yaşın töküp köp yıgladı

K	İ	F-	GGZ/3T
<i>başın ur-up kol kavşur-up</i>	<i>tazim</i>	<i>kıl-</i>	
<i>seher tur-up çarzarb ur-up</i>	<i>közin</i>	<i>oy-</i>	
<i>aklın al-ıp bihüş kıl-ıp</i>	<i>ışkın</i>	<i>sal-</i>	-DX
<i>bagrı küy-üp yaşın tök-üp</i>	<i>köp</i>	<i>yıgla-</i>	

[K] + [İ...] + [F-GEL/3T]: Üç veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, gelecek zaman kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:102/8 yaşın alıp güvâh kılıp yürür bolgay

DH:102/10 feryâd etip gavgâ kılıp yürür bolgay

DH:190/3 bulut kükrep yer tebrenip taglar kaçgay

K	İ	F-	GEL/3T
<i>yaşın al-ıp güvâh kıl-ıp</i>			
	<i>yürür</i>	<i>bol-</i>	
<i>feryâd et-ıp gavgâ kıl-ıp</i>			-GAy
<i>bulut kükre-p yer tebren-ıp</i>	<i>taglar</i>	<i>kaç-</i>	

[K] + [İ...] + [F-ŞART/3T]: Üç veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, şart kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:79/10 kur'an okup hak'dın korkup zar inrese

DH:87/1 yâdın aytıp bagrı pişip içi küyse

DH:102/7 na'ra tartıp feryâd etip vird eylese

K	İ	F-	ŞART/3T
<i>kur'an oku-p hak'dın kork-up</i>	<i>zar</i>	<i>iñre-</i>	
<i>yâdın ayt-ıp bagrı piş-ıp</i>	<i>içi</i>	<i>küy-</i>	-sA
<i>na'ra tart-ıp feryâd et-ıp</i>	<i>vird</i>	<i>eyle-</i>	

[K] + [İ...] + [F-EMİR/2T]: Üç veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, emir kipinin 2. teklik kişi çekimindedir.

DH:9/5 bagrıñ pişip öpkeñ teşip yürek dagla

DH:11/15 yaşın saçıp meşe sığın belin bağla

DH:159/6 candın keçip maldın keçip belin bağla

K	İ	F-EMİR/2T
<i>bagrıñ piş-ip öpkeñ teş-ip</i>	<i>yürek</i>	<i>dagla</i>
<i>yaşın saç-ıp meşe sıg(ı)n-ıp</i>	<i>belin</i>	<i>bagla</i>
<i>candın keç-ip maldın keç-ip</i>		

[K] + [İ...] + [F-SF]: Üç veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, {-GAN} sıfat-fiil ekini almıştır.

DH:113/5 ruze tutup namaz okup tevbe kılın

DH:126/3 köksin teşip çarzarb urup nale kılın

DH:178/12 hikmet okup ihlas kılın yolga kirin

K	İ	F-	SF
<i>ruze tut-up namaz oku-p</i>	<i>tevbe</i>		
<i>köksin teşip çarzarb ur-up</i>	<i>nale</i>	<i>kıl-</i>	<i>-GAN</i>
<i>hikmet oku-p ihlas kıl-ıp</i>	<i>yolga</i>	<i>kir-</i>	

[K] + [İ...] + [F-GEN/3T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, geniş zaman kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:137/1 içi yarup taşu küyüp beryān bolur

DH:17/4 aklıñ alıp bihüş kılın hayrān kılur

K	İ	F-	GEN/3T
<i>içi yaru-p taşu küy-üp</i>	<i>beriyān</i>	<i>bol-</i>	
<i>aklıñ al-ıp bihüş kıl-ıp</i>	<i>hayrān</i>	<i>kıl-</i>	<i>-(X)r</i>

[K] + [İ...] + [F-ŞART/2T]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, şart kipinin 2. teklik kişi çekimindedir.

DH:95/7 zākir bolup şākir bolup candın ötsen

DH:123/5 candın keçip mihnet tartıp sādık bolsan

K	İ	F-	ŞART/2T
<i>zākir bol-up şākir bol-up</i>	<i>cāndın</i>	<i>öt-</i>	
<i>candın keç-ip mihnet tart-ıp</i>	<i>sādık</i>	<i>bol-</i>	<i>-sA-η</i>

[K] + [İ...] + [F-ZF]: İki veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, {-(X)p} zarf-fiil ekini almıştır.

DH:20/3 yaşın saçıp kögsin açıp yüzün sürüp

DH:118/1 canın kıynap yaşın akıp huşın ketip

K	İ	F-	ZF
<i>yaşın saç-ıp kögsin aç-ıp</i>	<i>yüzün</i>	<i>sür-</i>	
<i>canın kıyna-p yaşın ak-ıp</i>	<i>huşın</i>	<i>ket-</i>	<i>-(X)p</i>

[K] + [F-GEN/3T] + [F-ÖGZ/3T]: Tek veride kalıp ifade + isim türünde bir kelimedenden sonra gelen fiil, öğrenilen geçmiş zaman kipinin 3. teklik kişi çekimindedir.

DH:108/3 şeydā bolup anı izlep yürer imiş

K	F-GEN/3T	F-ÖGZ/3T
<i>şeydā bol-up anı izle-p</i>	<i>yürü-(X)r</i>	<i>i-mXş</i>

DH'de isim¹+Fiil¹-{-(X)p} isim²+Fiil²-{-(X)p} kalıbından sonra daima iki kelime gelmez. Tek kelimenin geldiği 4 veri tespit edilmekte olup, bu verilerin kendi içinde bir ortaklığı görülmemektedir:

DH:14/6 elgim açıp dua tilep merdanlardın

DH:184/3 kırkka kirip kanat kakıp kayırılmadım

DH:201/6 menlik kılıp yahşılarnı basıp ötgen

DH:103/11 yaşın saçıp efgān kılıp bargāhıga

K	
<i>elgim aç-ıp dua tile-p</i>	<i>merdan+lAr+DXn</i>
<i>kırkka kir-ıp kanat kak-ıp</i>	<i>kayırılma-DX-m</i>
<i>menlik kıl-ıp yahşılarnı bas-ıp</i>	<i>öt-GAn</i>
<i>yaşın saç-ıp efgān kıl-ıp</i>	<i>bargāh+I+GA</i>

Kalıp ifadeden sonra başka bir kelime gelmeyen bir kullanıma da rastlanmaktadır:

DH:160/4 feryad urup can üzüp

K

feryad ur-up can üz-üp

İSİM¹+FİİL¹-{(X)p} FİİL²-{(X)p} FİİL³-{(X)p} kalıbındaki paralel yapılar

DH'de İSİM¹+FİİL¹-{(X)p} FİİL²-{(X)p} +FİİL³-{(X)p} kalıbında 6 veri tespit edilmekte olup, bunların tamamında da bu kalıp ifadeden sonra iki kelime gelmektedir. Bu gruptaki 6 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [F-GGZ/1T] + [İ]

İki veride kalıp ifadeden sonra gelen fiil görülen geçmiş zaman kipinin 1. teklik kişisinde çekimlenmekte, ondan sonra da isim türünde bir kelime gelmektedir. Burada iki verinin de farklı hikmetlerde yer almasına rağmen *mena* edatıyla sonlanması ayrıca dikkat çekmektedir.

DH:2/11 ahker bolup küyüp yanıp öçtim mena

DH:12/1 şakir bolup ortap yanıp küydüm mena

K	F-	GGZ/1T	İ
<i>ahker bol-up küy-üp yan-ıp</i>	<i>öç-</i>	<i>-DX-m</i>	<i>mena</i>
<i>şakir bol-up orta-p yan-ıp</i>	<i>küy-</i>		

[K] + [İ] + [İ]

İki veride kalıp ifadeden sonra isim türünde bir kelime gelmekte, ardından gelen fiil de emir kipinin 2. teklik kişisinde çekimlenmekte ve pekiştirme eki almaktadır.

DH:146/8 hizmet kılıp yügrüp yürüp sayıl bolgıl

DH:64/14 haknı izlep yıglap yürüp mâtem kurgıl

K	İ	F-	EMİR/2T-P
<i>hizmet kıl-ıp yüg(ü)r-üp yürü-p</i>	<i>sayıl</i>	<i>bol-</i>	<i>-GXl</i>
<i>haknı izle-p yıgla-p yürü-p</i>	<i>mâtem</i>	<i>kur-</i>	

Birer verisi bulunan diğer iki kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:91/5 yoldın azıp tayıp tozup gümrâh bolur

DH:112/11 tacın alıp kısap salıp arş altında

K

Y

yoldın az-ıp tay-ıp toz-up [İ] + [F-GEN/3T] *gümrāh bol-(X)r*

tacın al-ıp kısap-p sal-ıp [İ] + [İ+İYE/3T+N+BUL] *arş ast+X+n+DA*

İSİM¹+FİİL¹-{(X)p} İSİM²+FİİL²-{-mAy} kalıbındaki paralel yapılar

DH'de İSİM¹+FİİL¹-{(X)p} İSİM²+FİİL²-{-mAy} kalıbında 8 veri tespit edilmekte olup, bunların tamamında da bu kalıp ifadeden sonra iki kelime gelmektedir. Bu gruptaki 8 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

[K] + [İ] + [F-GEN/3T]

İki veride kalıp ifadeden sonra bir isim gelmekte, ardından gelen fiil geniş zaman kipinin 3. teklik kişisinde çekimlenmektedir.

DH:134/6 vaşuka dep özin bilmey cevlan kılır

DH:135/1 bi-hud bolup özin bilmey efgan kılır

K

İ

F- GEN/3T

vaşuka de-p özin bil-mey

cevlan

kıl- -(X)r

bi-hud bol-up özin bil-mey

efgan

[K] + [İ] + [F-GGZ/1T]

İki veride kalıp ifadeden sonra isim türünden bir kelime gelmekte, ardından gelen fiil görülen geçmiş zaman kipinin 1. teklik kişisinde çekimlenmektedir.

DH:1/13 hizmet kılıp közüüm yummay hāzır turdum

DH:51/9 günah kılıp tevbe kılmay haddin aşım

K

İ

F- GGZ/1T

hizmet kıl-ıp közüüm yum-may

hāzır

tur-

-DX-m

günah kıl-ıp tevbe kıl-may

haddin

aş-

Birer verisi bulunan diğer dört kullanımda sistematik ise şu şekildedir:

DH:1/9 kur'an okup amel kılmay yalğan ālim

DH:134/6 bihūd bolup özin bilmey efgan kıldı

DH:149/10 mescid kirip taat kılmay kılur gıybet

DH:1/9 hakdın korkup otka tüşmey piştim mena

K	Y		
<i>kur'an oku-p amel kıl-may</i>	[İ] + [İ]	<i>yalgan</i>	<i>ālim</i>
<i>bihūd bol-up özin bil-mey</i>	[İ] + [F-GGZ/3T]	<i>efgan</i>	<i>kıl-DX</i>
<i>mescid kir-ip taat kıl-may</i>	[F-GEN/3T] + [İ]	<i>kıl-(X)r</i>	<i>gıybet</i>
<i>hakdın kork-up otka tüş-mey</i>	[F-GGZ/1T] + [İ]	<i>piş-DX-m</i>	<i>mena</i>

Değerlendirmeler ve Sonuç

DH metni örnekleminde tespit edilen zarf-fiil temelli paralel yapılara dair değerlendirmeler maddeler halinde şu şekilde gösterilebilir:

- ↪ DH metni örnekleminde zarf-fiil temelli paralel yapılara dair 74'ü iki kanatlı, 6'sı üç kanatlı olmak üzere toplam 80 veri tespit edilmiştir.
- ↪ İki kanatlı yapıların 66'sı $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$ kalıbında, 8'i $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{mAy\}$ kalıbında biçimlenmiş olup; üç kanatlı 6 veri $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $FIIL^2-\{-(X)p\}$ $+FIIL^3-\{-(X)p\}$ kalıbında yapılanmıştır.
- ↪ $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$ kalıbındaki 66 iki kanatlı yapının 61'inde bu kalıp ifadeden sonra iki kelimenin, 4'ünde ise bir kelimenin geldiği görülmektedir. Bir veride ise bu kalıp ifadeden sonra kelime gelmemektedir.
- ↪ $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$ kalıbından sonra iki kelime gelen 61 verinin 42'sinde isim 19'unda ise fiil türünden kelimeler ilk sıradadır. İlk kelimesi isim türünden 42 ifadeden 21'inde isim türünden kelime herhangi bir ek almazken, kalan 21'inde çekim ekleri alabilmektedir.

Tablo 1. $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$ kalıbından sonra iki kelime gelen verilerin analizi

Kalıp	Ana Yapı	Yapının Açılımı	VS
$ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$	$[K] + [İ] + [IKI]$	$[K] + [İ] + [IKI]$	2
	$[K] + [IKI]$	$[K] + [IKI]$	1
	$[K] + [İ] + [F...]$	$[K] + [İ] + [F-GGZ/1T]$	2
		$[K] + [İ] + [F-EMIR/2T-P]$	4

Divan-ı Hikmet'te Üslup Özelliği Olarak Zarf-Fiil Temelli Paralel Yapılar

		[K] + [İ] + [F-ŞART/1T]	2
		[K] + [İ] + [F-ŞART/3T]	2
		[K] + [İ] + [F-GGZ/3T]	2
		[K] + [İ] + [F-EMİR/2T]	1
		[K] + [İ] + [F-SF]	2
		[K] + [İ] + [F-GEN/3T]	2
		[K] + [İ] + [F-ŞART/2T]	1
	[K] + [İ...] + [F...]	[K] + [İ+ÇOK] + [F-GEL/3T]	1
		[K] + [İ+İYE/1T] + [F-GGZ/1T]	4
		[K] + [İ+İYE/2T] + [F-EMİR/2T]	2
		[K] + [İ+İYE/2T] + [F-ZF]	1
		[K] + [İ+İYE/3T+YÜK] + [F-EMİR/2T-P]	1
		[K] + [İ+İYE/3T+YÜK] + [F-ŞART/1T]	1
		[K] + [İ+İYE/3T+YÜK] + [F-GGZ/3T]	2
		[K] + [İ+İYE/3T+YÜK] + [F-ZF]	1
		[K] + [İ+İYE/3T] + [F-ŞART/3T]	1
		[K] + [İ+YÜK] + [F-EMİR/2T-P]	1
		[K] + [İ+YÜK] + [F-GGZ/1T]	1
		[K] + [İ+YÖN] + [F-SF]	1
		[K] + [İ+YÖN] + [F-ŞART/1T]	1
		[K] + [İ+ÇIK] + [F-EMİR/2T-P]	1
		[K] + [İ+ÇIK] + [F-GGZ/1T]	1
		[K] + [İ+ÇIK] + [F-ŞART/2T]	1
	[K] + [F...] + [İ]	[K] + [F-GGZ/1T] + [İ]	8
		[K] + [F-GEN/3T] + [İ]	2
		[K] + [F-GGZ/3T] + [İ]	1

	[K] + [F...] + [İ...]	[K] + [F-GEN/3T] + [İ+ÇOK]	1
		[K] + [F-EMİR/2Ç] + [İ+ÇOK]	1
		[K] + [F-ŞART/3T] + [İ+ÇOK]	1
		[K] + [F-ŞART/3T] + [İ+YÖN]	1
	[K] + [F...] + [F...]	[K] + [F-SF] + [F-GEL/3T]	2
		[K] + [F-SF] + [F-ÖGZ/3T]	1
		[K] + [F-ZF] + [F-ŞART/1T]	1

- DH'de $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(X)p\}$ kalıbından sonra daima iki kelime gelmez. Tek kelimenin geldiği 4 veri tespit edilmekte olup, bu verilerin kendi içinde bir ortaklığı görülmemektedir.
- Kalıp ifadeden sonra başka bir kelime gelmeyen bir kullanıma da rastlanmaktadır:
- $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $FIIL^2-\{-(X)p\}$ $+FIIL^3-\{-(X)p\}$ kalıbında 6 veri tespit edilmekte olup, bunların tamamında da bu kalıp ifadeden sonra iki kelime gelmektedir. Bu gruptaki 6 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

Tablo 2. $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $FIIL^2-\{-(X)p\}$ $+FIIL^3-\{-(X)p\}$ kalıbındaki verilerin analizi

Kalıp	Ana Yapı	Yapının Açılımı	VS
$ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $FIIL^2-\{-(X)p\}$ $FIIL^3-\{-(X)p\}$	[K] + [F...] + [İ]	[K] + [F-GGZ/1T] + [İ]	2
	[K] + [İ] + [İ]	[K] + [İ] + [İ]	2
	[K] + [İ] + [F...]	[K] + [İ] + [F-GEN/3T]	1
	[K] + [İ] + [İ...]	[K] + [İ] + [İ+İYE/3T+N+BUL]	1

- $ISIM^1+FIIL^1-\{-(X)p\}$ $ISIM^2+FIIL^2-\{-(m)Ay\}$ kalıbında 8 veri tespit edilmekte olup, bunların tamamında da bu kalıp ifadeden sonra iki kelime gelmektedir. Bu gruptaki 8 veriye dair şu tür bir alt sınıflandırma yapılabilir.

Tablo 3. $İSİM^1+FİİL^1-\{(X)p\}$ $İSİM^2+FİİL^2-\{-mAy\}$ kalıbındaki verilerin analizi

Kalıp	Ana Yapı	Yapının Açılımı	VS
$İSİM^1+FİİL^1-\{(X)p\}$ $İSİM^2+FİİL^2-\{-mAy\}$	$[K] + [\dot{I}] + [F...]$	$[K] + [\dot{I}] + [F-GEN/3T]$	2
		$[K] + [\dot{I}] + [F-GGZ/1T]$	2
		$[K] + [\dot{I}] + [F-GGZ/3T]$	1
	$[K] + [\dot{I}] + [\dot{I}]$	$[K] + [\dot{I}] + [\dot{I}]$	1
	$[K] + [F...] + [\dot{I}]$	$[K] + [F-GEN/3T] + [\dot{I}]$	1
		$[K] + [F-GGZ/1T] + [\dot{I}]$	1

Sonuç olarak DH merkezli bir stilistik incelemesinin yapıldığı bu çalışma eserin dinî metin içerikli olması bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte çalışmanın bir diğer önemi zarf-fiillerin de paralelizm unsuru olarak kullanılabilmesini göstermesidir. Bu yönlerden değerlendirildiğinde çalışmanın literatüre katkısı ortaya çıkmaktadır.

Yazar Katkıları: Bu makale tek yazarlı olarak yazılmıştır.

Çıkar Beyanı: Bu makalede herhangi bir çıkar tartışması yoktur.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- DH:** *Divan-ı Hikmet*, **F:** Fiil, **İ:** İsim, **İKİ:** İkileme, **K:** Kalıp İfadeler, **VS:** Veri Sayısı, **Y:** Yapı
- Abdulameer, S. A. (2020). Semantic parallelism and repetition in the discourse of the holy Qur'an". *Journal of Research on the Lepidoptera*, 51/2, 850-862.
- Aslan, Ü. (2010). Bâbur divanında öncelemeler ve öncelemelerde paralelizm. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 4, 1-26.
- Dilçin, C. (2007). Ahmet Paşa'nın şiirlerinde paralelizm, *Divan şiiri ve şairleri üzerine incelemeler içinde* (436-453), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Dilçin, C. (2000). Divan şiirindeki paralel ve ortak söz yapılarından metin eleştirisinde yararlanma. *Türkoloji Dergisi* XIII/1, 33-66.
- Dror, Y. (2017). "Grammatical parallelism in the Qur'an". *Archiv Orientalní*, 85, 165-189.
- Polak, F. H. (2006). "Linguistic and stylistic aspects of epic formulae in ancient Semitic poetry and biblical narrative". (Ed.: S. E. Fassberg - A. Hurvitz). *Biblical Hebrew in its Northwest Semitic setting: Typological and historical perspectives*. Jerusalem: Magnes, and Winona Lake: Eisenbrauns, 285-304.
- Üstünova, K. (1998). Dede Korkut destanları ve sentaktik paralelizmde eksilteli yapıların rolü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 46(1), 161-169.
- Wendland, Ernst R. (2024). "Can parallelism in biblical hebrew poetry be "Unparalleled"? ". *Journal of Translation*, 20/2, 63-79.

- Yazıcı, Y. (2021). *Eski Türkçede paralelizm*. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ordu Üniversitesi.
- Yıldız, H. (2018). Eski Türk bengü taşlarında paralelizm. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4, 93-122.
- Yıldız, H. (2025). Seyyid Nesimi'nin tuyuğlarında paralelizm, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 113, s. 85-104. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1470533>.
- Yıldız, H., Yazıcı, Y. & Güler, H. (2022). Mehmet Âkîf'in Safahat'ında stilistik öğeler. (Edt.: Muhammet Emin Yıldızlı - Ahmet Üstüner), *İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkîf Ersoy (İstiklâl Marşı'nın Kabulünün 101. Yılı Vesilesiyle) içinde* (163-193). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.